

ILLYÉS GYULA

KI A MAGYAR

**Az előszót és a jegyzeteket írta:
SZIGETHY GÁBOR**

TARTALOM

„...RENDEZNI VÉGRE KÖZÖS DOLGAINKAT...”

KI A MAGYAR

Mit mond a nyelv
Rokonok vagyunk
Ősi áldomás hallal, vajjal, vízzel
A többi rokon
Aki megtanult magyarul... és palócul
Mit mond a vér
Az uráliak szétszóródnak
Az ugorok
Délkeletről fellovagol egy nép
Az altajiak sorsa
Egy népet elragadnak
Kinek volt igaza?
Magyariak vagyunk!
Két nép összetanul
Indulás nyugatra
Az ősi hun család
Árpád Attila ivadéka
A hunok nevet cserélnek
Attila öröke...
A kazár birodalom
Tovább nyugatra
A nép országot, az ország nemzetet teremt
A magyar fajta
Milyenek voltak az ősmagyarok
Milyen most a magyar
Ha szét lehetne osztani...
Nem a hasonló test, hanem a hasonló lélek...
Mit mond a lélek
Nőnek a magyarok
A fajta belülről
Hallottad már?
Szellemi gyökerek
Kit fenyegetsz?
Áldozat a föld istenének
Egymásra ismerünk
Közös tulajdonságok
A legnagyobb örökség
A szabadság népe
A jövőendő magyar

JEGYZETEK

Rokonoknál
Szellemi fajkutató

„...RENDEZNI VÉGRE KÖZÖS DOLGAINKAT...”

Szigethy Gábor előszava

Fontos-e tudni, kik voltak az őseink?

Nem Illyés Gyula az első, nem ő az utolsó, aki megfogalmazta a kérdést: ki a magyar? Honnan jöttünk, hová megyünk?

Herder baljós jóvendölése, amely a környező népek tengerében az idegen törzsű magyarság közeli pusztulását, eltűnését jósolta, mélyen belegyökerezett gondolkodásunkba. Volt, aki beletörődött fáradt-mélabús hazafisággal. Volt, aki tiltakozott, s turáni birodalomról álmódott. Sorvasztó beletörődés, romboló álm: múlt, jövő nélkül.

Nyelvünk, nemzetünk megmaradt ezer éven át Európában messziről idetévedt idegennek. Rokonokra, sógorokra, atyafiságos baráti szóra minden ember vágyik, támaszra a bizonytalanságban, s nemcsak a magányos ember keresi rokonait, komáit - nemzet is örül, ha nem egy szál magában él, idegen nemzetektől abroncsoltan.

Rokont keresni ezer éve szokás a Duna-Tisza mentén. Legszebben fénylett képzeletünkben a hun-magyar rokonság, vérünknek tudni Attilát, Isten ostorát, megdobogtatta minden magyar szívét. Sajnos a tudomány e szép álmot nem igazolta.

Látványosabb s bódítóbb álm: sumér ősök, négyezer éves múlt, magyar birodalmi ókor. Képzelt múlt: képzelt jövő.

Finnugor őseink halásztak, vadásztak az Urál lejtőin, Szibéria folyói mentén; történelmünk ott kezdődött.

Ki a magyar?

Mordvinokkal beszélget Illyés Gyula 1934-ben Moszkvában. Orosz tolmács segíti a társalgást, egymás nyelvét a rokonok nem értik. Szavakat mondanak, felsejlik a hasonlóság, a közös eredet. A mordvin arcok egyike-másika dunántúli vagy alföldi magyar parasztember arcvonásait idézi. Aztán felcsendül egy népdal, mordvin nóta, s mintha Somogyiszobon hangzana a dal, olyan ismerős. E motívum közös kincsünk a mordvinokkal, másfél évezred távolából rokonságunkra emlékezteti a beszélgető, dúdolgató társaságot; amikor a hajdani ősök énekelték Ázsia vad pusztáin e dallamot.

Máskor finnekkel találkozik s beszélget Illyés Gyula a berlini pályaudvar éttermében. Közös szavakat morzsolgatnak, amelyeket megőrzött mindkét nyelv valamikori halászó-vadászó mindennapjainkból. Nyelvünk emlékezetében él hajdani közös életünk.

A finnek északra mentek, népek sokaságán verekedték keresztül magukat, megtelepedtek északi hazájukban. Mi délre indultunk, ezer éve letanyáztunk a Kárpát-medencében. Süvített itt a szél, jöttek-mentek a népek, tatárok, törökök, németek, mások. Hoztak, vittek, magukéból is itt hagytak, itt felejtettek ezt-azt.

Ősi dallamvilágunk, szavaink, szokásaink egy része elporladt az időben. Új szavak, új dallamok, új szokások rétegződtek valamikori kincseinkre. Ázsiai ugorokból európai magyarok lettünk.

Ki a magyar?

Amikor Illyés Gyula 1939-ben leírta és végiggondolta e kérdést, sokan hajlamosak voltak hazánkban hinni, hirdetni: az magyar, akinek egyenes ági őse Árpád apánkkal érkezett Ázsiából.

S mert anyakönyvi kivonat, apák, nagyapák talmi vérvonala alapján örültek döntötték el, ki magyar, ki nem - sokak számára csengett gyanúsan a kérdés: ki a magyar?

Nem a kérdés elhibázott vagy felesleges. A hazug válaszok vastag rozsdája rámerevedett gondolkodásunkra: a sokféle rozsdát kellene magunkról levakarni.

Hányan értették 1939-ben Illyés Gyula rozsdamentes válaszát? „Ha egy indián kisdedit egynapos korában egy kecskeméti tanyára hoznának, az is a magyar testvériséget örökölné.”

Hogyan? Ereiben csipetnyi ázsiai vér nélkül, kardforgató végvári vitéz vagy harcsabajszú magyar paraszt ős nélkül, csupán mert egy kecskeméti tanyán nevelődött, magyarrá lehet egy idevetődött indián?

Lehet - mert nem szükségszerűen lesz azzá. A falra aggatott, kiglancolt ősi kard s kutyabőr nem tesz magyarrá senkit, ha gondolkodásában, érzelmeiben nem magyar. A rézbőrű indiánporontyból *lehet* magyar ember; a harcsabajszú, Amerikába kitántorgott magyarból jenki.

„Egy-egy népet nem a testi hasonlóság, hanem a közös múlt, a hasonló gond, az egy haza levegője egyesít s választ el egy más múltú és más jelenű néptől.”

Közös múlt: finnugor rokonságunk, nyelvünkben, mozdulatainkban, dallamainkban megőrzött ősi kultúránk, a kalandozások emléke, a honfoglalás, az államalapítás, Szent István, a tatárjárás, Mátyás király, a mohácsi vész, a három részre szakadt ország, Bocskay, Zrínyi, Rákóczi, március idusa, a szabadságharc, Világos... Ezer év Ázsiában, ezer év Európában.

Hasonló gond: elkötelezett tartozásunk egy nép halálához, feltámadásához.

Egy haza: nem csupán a föld, a Kárpát-medence, ahol élünk és élünk; a haza: létezésünk az időben. Az emberiség általunk megélt, reménytelenül boldog évszázadai, a magyarság története, amivel mi tettük gazdagabbá az emberiség egyetemes történelmét.

Magyar, aki vállalja, megtartja életében, halálában a közös múltat, a hasonló gondot, az egy hazát.

Ki a magyar? - kérdezte Illyés Gyula 1939-ben. Lengyel földön már dübörögtek a német páncélosok, Bécsben cvikkeres SS-tisztek masíroztak, Budapesten országolt a lovastengerész, és politikai meggyőződésükért, származásukért magyarságuktól, szabadságuktól, életüktől fosztottak meg embereket. Pengevillanású volt a mondat: „Magyar énelöttem az, aki nem bírja a homályt, sem a börtönben, sem a gondolatban.”

Ki a magyar? - a kérdés azt rettentí, akit nem rettent börtönben, gondolatban a homály.

KI A MAGYAR

MIT MOND A NYELV

*Nem írástudóknak, nem az úri rendnek,
De beszélek szűrös gubás embereknek...*

Petőfi

Jó egynéhány esztendővel ezelőtt, egy decemberi éjszakán a berlini Frigyes-pályaudvar peronján fel-alá járva hangosan vitatkoztam egy magyar barátommal. Éjfél felé járt az idő, iszonyú hideg volt; körülöttünk a vonatra várakozók mintha parázson álltak volna, úgy kapkodták a lábukat. A szemöldököt, a bajuszt dérral vontam be a fagy. A vita kettőnk között magyarul folyt, elég hangosan, talán már több is volt, mint vita. Vélt igazunk mellett nyilván a hideg is ingerelt bennünket. Egyszerre két ismeretlen fiatalember lépett hozzánk.

- Bocsánat, maguk magyarok? - kérdezte az egyik németül, arcán tétova, bocsánatkérő mosollyal. Jól megtermett, szőke fiatalember volt.

Épp egy mondat közepén tartottam, nem sok kedvem volt válaszolni; németül különben is csapnivalóan tudtam.

- Azok vagyunk - mondta barátom egy kis idő múlva és egy kicsit kihívóan.

Az ismeretlen erre letette utazótáskáját; arcán a tétova mosolyt a boldog meghatottság mosolya váltotta fel. Kezét felénk nyújtotta, aztán hol akadozva, hol gyorsvonalsebességgel nekilendülve mondott valamit. Németül mondta, egy szót sem értettem belőle. A következő pillanatban átölelt, azt hiszem, meg is csókolt: Szeme mindenesetre könnyekkel küzdött. Karjai közül csodálkozó, kérdő pillantást vetettem barátom felé.

ROKONOK VAGYUNK

- Azt mondja, hogy ők meg finnek - magyarázta barátom. Erre rajtam is erőt vett a meghatottság. Valóban olyasfajta érzés áradt el rajtam, mint amikor egyszer, négyévi távollét után végre találkoztam egyetlen testvérbátyámmal. Finn testvéreinktől, tudtam, jó néhány ezer évvel ezelőtt váltunk el, valahol az Urál és a Volga között. Érthető hát, hogy elég sokáig maradtunk így összeölelkezve, miközben egymás hátát ütögettük.

Beszélni, sajnos, nem tudtunk; közös anyánk hajdani nyelvéből az ezer esztendő alatt mindketten sokat elfeledtünk. De ez nem volt akadály. Azonnal elhagytuk a pályaudvart; ők is, mi is elhalasztottuk az utazást, beültünk egy vendéglőbe. Ismétlem, én nemigen értettem meg őket még németül sem, barátom volt a tolmács.

A finnek lelkesülten, elragadtan beszéltek Magyarországról, a napsütötte déli rónákról, ahol melleleg sohasem jártak. És még lelkesültebben a dicső magyar népről, az ő hatalmas testvéreikről, akik közül elevent életükben először a mi személyünkben láttak. Sok mindent tudtak rólunk. Kigyúlt arccal emlegették Árpádot, Hunyadit, Petőfit. Mellem feszülni kezdett, valami személyes közt éreztem e nagy férfiakhoz; először éreztem egy hatalmas nemzet fiának magamat. A finnek nem győzték dicsérni hősiességünket, szabadságszeretetünket, műveltségünket,

melyet annak idején, leszállva az ázsiai törpe lovakról, oly gyorsan megszereztünk. Helyeslően bólintottam. Mit tagadjam, hősnek, szabadságszeretőnek, sőt feledve, hogy még németül sem tudok, roppant műveltnek éreztem magam. A finnek fölfelé tekintettek ránk. Mindketten diákok voltak, nyelvészek. Én is annak, nyelvésznek készültem. Így rengeteg szót ismertünk egymás nyelvéből, olyanokat is, amelyek az egypár ezer éves távollét alatt álruhát öltöttek magukra. Előkerestük ezeket is.

ŐSI ÁLDOMÁS HALLAL, VAJJAL, VÍZZEL

Tréfából a vendéglőben csak olyan ételt rendeltünk, amelynek neve mindkettőnk nyelvében megvolt, amelyet tehát még közös őseink is fogyaszthattak ázsiai lakomáikon. Halat rendeltünk, mert azt finnül is *kalanak* hívják, aztán vajat, illetve a finnek szerint *vojat*. Kértünk még szarvast is, amit a finnek *sarvinak* neveznek. Sajnos, nem kaptunk. Mivel azt a finnek is *vezinek* ismerik, mindehhez csak vizet ittunk, mégpedig jégbe hűtve, tekintettel arra, hogy a jég finnül is *jee*. Így ültük meg az áldomást, így vigadtunk, hogy alkalmunk akadt nem is annyira az ételeket, mint inkább a szavakat nyelni, azaz *njele*, mint ők mondják. Kamaszos jókedvünkben majdnem kézzel ettünk, csak azért, mert a kéz finnül is *kézi*. Aztán nagy sokára mégis nekikészülödtünk, elmenni, amit ők így fejeznek ki, hogy *mene*.

A TÖBBI ROKON

Ez volt az első találkozásom a rokonokkal. Azután jó ideig csak könyvekben kerestem őket. Jól megismerkedtem a finnek történetével, az ő Hadurukkal, a csodálatos *Kalevala* ravasz és bájos Ukkójával, és ez az ismerkedés nem volt kevésbé megható, mint az a berlini. Aztán az összehasonlító szótárak és nyelvi kiadványok sűrű és nem egykönnyen áthatolható bozótjaiban jól összebarátkoztam a többi rokonnal is, a gazdag finnek és észtek után a zürjénekkal, osztjákokkal és főleg vogulokkal, akik a legszegényebb rokonok, de akik a legközelebb állnak hozzánk; velük már nemcsak sok szavunk és mondat szerkezetünk közös, de szavaikból, némi keresgéléssel, mint egyik kitűnő nyelvészünk megtette, olyan egész mondatokat lehet összeállítani, amelyeket egy kis odafigyeléssel minden magyar megérthet.

Hurem-szát-husz hulach-szem empem viten eli.

Háromszázhusz hollószemű ebem vízen él.

Első látásra elég bajos megérteni. De érezzük, hogy ezt a vogul nyelvet nagyon könnyen megtanulhatnánk. Mindenesetre sokkal könnyebben, mint például a németet vagy orosz.

Épp ilyen belső hasonlóságot mutat a magyarral az osztják is:

Pegte lau lasinen menl tou szilna.

Fekete ló lassan megy a tó szélén.

Ezekkel még jobban szerettem volna találkozni. Istenem, oly kevesen vagyunk! Vogul mindössze ötezer él ott fenn, az északi sarkvidék közelében, ahova konok szabadságszeretetükben, reménytelen, de véres harcaik után az orosz zsarnokság elől felhúzódtak. Osztják húszezer van. Az egész finnugor család, beleértve még a liveket és a vótokat is, alig számlál húszmilliónál több lelket, s ebből tizenkét és félmillió a magyar. A föld kétezermillió emberének tehát alig egy százalékát mondhatjuk mi magyarok, úgy-ahogy, rokonnak.

Végre személyesen megismerhettem egy-kettőt a messzebb maradt, szegényebb rokonok közül is. Néhány éve alkalmam akadt, hogy Oroszországba utazhassam. A szegényebb rokonok nagy része ott él. Nagyobb részük az Urálon innen, még Európában, kisebb részük, de épp a nyelvi-
leg hozzánk legközelebb állók, az Urálon túl, Észak-Szibériában. A világ végére elmentem volna értük; elmennék ma is.

AKI MEGTANULT MAGYARUL... ÉS PALÓCUL

Azóta elég sűrűn láttam rokont. Volt olyan is, akivel az egész idő alatt magyarul beszélhettem. Hadd mondjam még ezt el, szórakoztató és egy kicsit borzongató élmény volt, most néhány hónapja esett meg velem, itt Pesten.

Ez a rokon hatvan év körüli kedves bácsi volt, könyvből tanult magyarul, ezelőtt vagy negyven évvel. Az egyik rokon nép egyetemén a magyar és a vogul hangtan tudós tanára. Magyar kiejtése kísértetiesen tökéletes volt, a nyelvjárásokat is ismerte, s ha kívántam, a palóc dialektusban kezdett mondatokat szegedi vagy göcseji tájszólásban fejezte be. (Esetleg szoszvai vagy kondai vogulban.) A kiejtéssel tehát nem volt baj, noha a tanár úr leginkább csak az óráin gyakorolta a magyart, eleven magyarral nem sok alkalma volt társalogni. Épp ezért beszéd közben mindig egy kis szünetet tartott, összegyűjtötte legalább egy tökéletes mondat erejéig a mondandót, a szavakat; nem akart akadozni. De honnan gyűjtötte a szavakat? Ez volt kísérteties: szellemidéző.

Az egyik szót Vörösmarty verseiből vette, a másikat Zrínyiből; volt olyan, amelyért Levédiáig nyúlt vissza, szemem előtt kapta ki a nyelv alsó rétegéből, gyorsan megtörölgette, hogy én is ráismerjek, úgy nyújtotta felém. Kedves kék szemét összevonva, rövid hallgatás után egyszer például ahelyett, hogy strand, azt mondta: főveny. Másszor sógor helyett azt, hogy süv, úgy, ahogy ezt a középkorban mondták őseink, majd pillanatnyi szórakozottságában az igéket egy egész mondaton át úgy ragozta, mint ezelőtt hétszáz évvel a Halotti Beszéd prédikátora. Ahelyett, hogy „hirtelen”, egyszer azt mondta: újságtalan.

Ekkor villant elém, hogy a hirtelen szóban a hír van elrejtve; egyszeriben ízlelni tudtam a kifejezést. Még sok ilyen szót leleplezett, megízleltetett velem akaratlanul is. „Ájtatosság nélküli” - mondta például haragosan valakire, aki elég gorombán kételkedni mert a finn-magyar nyelvrokonságban. Kipirult arcán láttam, hogy valami keményet akar mondani. Csodálkozva néztem rá. „Ájtatosságtalan!” - javította ki magát. Aztán, homlokára csapva, végre meglelte a helyes kifejezést: „Szemtelen” - mondta. Ekkor jöttem rá, hogy a szemtelen szóban nem a szem van elrejtve (aminek semmi értelme sem volna), hanem a *szent* szó, a buzgalom, a hit. A szemtelen az, aki semmit sem tart szentnek, még a finnugor rokonságot sem. Napokig elhallgattam volna a tanár urat; úgy éreztem, igazán csak tőle tudnám megtanulni a magyar nyelvet. A múltján át annak jelenét. Ő mindezt ismerte, s akaratlanul mintha percenként felboncolta volna a nyelvet. Elbűvölten néztem keze nyomát, a nyelv idegrendszerét, csontvázát, egész titkos anatómiáját és hasonlóságát a többi nyelvekkel, amelyekkel egy anyától született.

Az előkelő eredet fitogtatását ízléstelennek érzi az ember, a szegény rokonnal való törődést viszont kötelességnek. Ránk magyarokra az utóbbi hárul. Gondoljuk el, vannak nemzetek, akik büszkélkedve mint bátyjukra tekintenek ránk, segítséget és példát várnak tőlünk; a jövőben egyre többet fognak várni.

Vogul, osztják, zürjén, cseremis, mordvin - mennyi név! És mennyit tehetünk még hozzájuk, kezdve a hunoktól egész a jászokig, besenyőkig, kunokig. Ez mind rokon, ez valamikor mind egy családhoz tartozott. Ideje, hogy végre egy kis rendet teremtsünk ebben a kiterjedt, de sajnos, csak névre oly nagyszámú családban.

MIT MOND A VÉR

Alig száz éve, hogy mi, magyarok valami bizonyosat tudunk eredetünkről. Az első főljegyzések szerint a magyarok a hunoktól származtak és első nagy királyunk Attila volt. A falusi fonókban, a pásztortüzeknél a mesemondók is ezt mesélték századokon át csodálatos konoksággal. A tudósok egész a legújabb időkig minden módon cáfolták ezt a hagyományt: oly mesészerű volt! Nem a tudósoknak volt igazuk. Valóban mesészerű, amit a nép vallott az ősről, mégis az jár közelebb az igazsághoz.

Származásunk leghitelesebb történetét is úgy kezdhethetnénk, mint egy mesét: hol volt, hol nem volt... szerencsés házasság is lesz benne. De kezdjük az elején, menjünk vissza, ameddig csak lehet.

Midőn az emberiségben már fajtaikat lehetett megkülönböztetni, az árjak, sémiták, kamiták, kínaiak mellett élt még egy ősnép, melyet lakóhelye, az Urál- és az Altaji hegység után urál-altaji népnek neveztek.

Mint minden nép, ez is egyre újabb és újabb csoportokra vált. Különváltak az uráliak és külön az altajiak.

AZ URÁLIAK SZÉTSZÓRÓDNAK

Az uráliakból elszakadtak a szamojédok. Megmaradtak a finnugorok.

Ezt a finnugor népet mi magyarok az eredet szempontjából már úgy tekinthetjük, mint a családban a nagyapát. Említettünk eddig néhány közös szót; ezeket már ez a nép is ismerte, akkor még az egész rokonság együtt volt.

Krisztus születése előtt ötszáz vagy ezer évvel történhetett, hogy ez a nép is kettévált. Az egyik része az Urál hegység felől a mai Finnország irányába indult; zöme, a mai finn nép, el is jutott oda, de útközben a százados vándorlás alatt kisebb-nagyobb tömegeket hagyott hátra, előbb a votjakokat és a zürjéneket, aztán a cseremiszeket és mordvinokat. A nagyatyai nép másik fele helyben maradt.

AZ UGOROK

Ezt ugor népnek hívták. Saját nevét maga a nép körülbelül így mondta, hogy „manysi”. Jegyezzük meg ezt a fura nevet, nemsokára megbarátkozunk vele, könnyebb lesz kiejteni.

Ha előbb a finnugor népet nagyapához hasonlítottuk, ezt apának tekinthetjük. Vagy még inkább anyának, anyanyelvünket tőle kaptuk.

Csendes, békeszerető nép volt ez. Alatta délen az ide-oda vándorló népek versengve pusztították egymást; ő elhúzódott a harcoktól, az északi mocsaras erdőkbe vette be magát, ott vadászgatott és halászgatott.

DÉLKELETRŐL FELLOVAGOL EGY NÉP

Talán ma is ott élne, ha délkelet felől nem lovagol fel hozzá egy nép, a csatázók közül. Ez még a többenél is harciasabb és verekedőbb természetű volt. Mégsem ellenséggként jött, vagy ha úgy jött is, hamar megbékült. Ha a csendes, erdőlakó nép volt az anya, ez az újonnan érkezett lovas harcos nép lett az apa. A mienk. Mert e két nép egyesüléséből származtak már egyenes ágon a magyarok.

Természetében bármennyire különbözött is ez a kardforgató nép a halászoktól, nem volt teljesen idegen. Annak az urál-altaji ősi törzsnek volt egyik ága, amelyből egykor az erdőlakók elődei is kikerültek.

AZ ALTAJIAK SORSA

Az uráliak elköltözése után ezek az altajiak Kína felé húzódtak, ott szaporodtak, a kínaiakkal vívtak kemény harcokat. A mai Mandzsúria területén éltek, belőlük származtak a mongolok, a mandzsuk és a törökös népek is. A török szó hallatán nem kell persze a mai törökökre gondolnunk, csak kései ivadékai a törökök is ennek a törzsnek. E törökös népekből származtak a magyarok elein kívül a hunok s későbbi ágon a kunok és besenyők is.

Annak a harckedvelő népnek a nevét, amely az erdő mentén hirtelen feltűnt, nem tudjuk; a kínaiak, akik a hosszú csaták miatt sok mindent feljegyeztek róluk, a maguk egyéni szavaival ting-lingekeknek hívták őket.

EGY NÉPET ELRAGADNAK

Ez a kalandozó lovas nép nem sok időt töltött az északi erdők mentén. Épp csak annyit, hogy magához fűzze a jámbor halászgatók legkeletibb részét, s aztán további vágatásában magával ragadja, mint valami harcias vőlegény a menyasszonyt. Sajnos nem ragadta magával az egész erdőlakó népet. A nép egy része ott maradt; az osztjások és vogulok, hogy mindenkiről számot adjunk. A rokonság fő ágaival ezzel el is készültünk.

Az ősmagyarok szüleinek házasságába ez az ismeretlen nevű nép hozta az erőt, a világra valóságot. A keveredésnek bámulatos eredménye lett. A két nép atyjafiai a történelem során külön-külön majdnem mind elpusztultak, vagy sorvadásnak indultak. Ez a nép vitte legtöbbre; kivágva magát Ázsiából, ez hatolt legnyugatabbra, ide, ahol ma is élünk.

KINEK VOLT IGAZA?

A Hunorról és Magyarról szóló mondában ezt a történelmi tényt őrizte meg a szájhagyomány. Honnan tudjuk, hogy mindez valóban így történt? Igen egyszerű bizonyítékokból. A nyelvből, amelyet ma is beszélünk.

A szavak mindent elárulnak, a történelemben is. Elárulják azt is, hogyan élhettek ősünk ott fent az északi erdőkben, mielőtt az a keleti bátor nép délre ragadta őket. Abból, hogy az elég kezdetlegesen élő vogulok a ház, ágy, fazék szavakat nagyjából ma is úgy mondják, mint mi magyarok, következtetni tudunk arra, hogy nemcsak szavunk, hanem házunk, ágyunk és fazékunk is olyan lehetett, mint a voguloké. Ez az élet bizony elég kezdetleges volt. A közös keszeg, sügér, lúd, köles, méz, eper, bogyó szó amellet tanúskodik, hogy táplálékban nemigen válogathattunk. Mert abból is sokat ki lehet olvasni, hogy milyen szavak hiányoztak a közös

nyelvből, s hogy melyek azok, amelyekkel külön-külön ismerkedtünk meg, az elszakadás után. Abból, hogy mikor merül fel egy új szó és kitől tanultuk meg, pontosan követni tudjuk, hogy milyen új dolgokkal ismerkedtünk meg, hogyan és kik révén művelődtünk.

Legtöbbet apánktól, ettől a Kína felől jött rokonságú néptől tanultunk. Nemcsak bátor, hanem az akkori időkhöz képest rendkívül művelt is lehetett ez a nép, hisz a föld legműveltebb sarka akkor Kína volt, és a jó harcos először épp ellenségei fogásait sajátítja el.

MAGYARIAK VAGYUNK!

Bizonyos, hogy az ősmagyarok sokáig még itt Magyarországon is két nyelvet beszéltek. De aztán az egyesülés a nyelvben is tökéletes lett, a csendes erdőlakók beszéde diadalmaskodott. Az új nép a társulást még abban a szóban is kifejezte, amelyet önmagának adott: a csendes halászok manysi, manys nevéhez a harcosok hozzátették azt a szót, hogy „eri”, amely az ő nyelvükön férfit, valakinek a férfiát jelentette. Így keletkezett a manys-eri, vagyis manys-törzsbeli férfi, majd ebből a magyar, azaz „jobban mondva” magyar. Sok helyen a nép, még nemrégiben is, ha megkérdezték, így válaszolt: magyarok vagyunk.

KÉT NÉP ÖSSZETANUL

El lehet képzelni, szépen le lehetne írni azokat a beszélgetéseket, azokat a megható leckéket és jeleneteket, amikor őszeink először kicserélték holmijukat és velük a szavakat. Az erdőlakók elcsodálkozhattak, midőn az újonnan jöttek dolgai közt megpillantották az ekét. Vagy a sarlót. Mit lehet azzal csinálni?

- Aratni.

- Mit?

- Búzáat, árpát, aztán azt kérébe kötjük, a kérébe képebe rakjuk, a képet szérűbe. Az ocsút elszórjuk.

Ezek a szavak akkor kerültek nyelvünkbe. Eladdig a halászok sem a búzáról, sem az aratásról s így a kérébről, képeről, szérűről, ocsúról sem hallottak egy szót sem. Most megtanulták. Nemcsak a szót, de az aratást is.

Az asszonyok gyöngyöt, gyűrűt, gyűszűt, tükröt, teknőt, kancsót kaptak, a sátorba gyertyát; és bársonyt, ami akkor még selymet jelentett. A férfiak baltát, csákányt, bicsakot. Megtanultak kutat ásni, kaput faragni. Mindezeket a szavakat a törökös népek és így a hunok is nagyjából így mondták.

De nemcsak munkaszerszámot kaptak, hanem kantárt, kengyelt is és harangot; ez akkor még rézdobot jelentett, nyilván ütközetre doboltak vele. Megtanultak harcolni.

INDULÁS NYUGATRA

Nagy seregeik lehettek. Az ősi tömény szó tízezer lovasból álló hadat jelentett. Különben a sereg és a gyűlés szót is akkor tanulták meg, és azt, hogy a seregben ki a bátor, ki a gyáva, a gyűlésben meg ki a bölcs.

De a legfontosabb, amit megtanultak, a szervezkedés, az összetartás, a társadalmi élet volt. Megtanulták a törvényt, a békét, a betűt, megismerték, hogy ki a bűnös, és hogy mi fán terem a bilincs, amelyet érdemel az or, ahogy akkor még a tolvajt mondták. Csodálatos világ tárult fel. Csodálatos fejlődés történt, igazán csoda: az alaktalan népből nemzet lett.

Aztán megindultak északról le dél és nyugat felé. Készen voltak a vállalkozásra. Megvolt az egység, az erő.

AZ ŐSI HUN CSALÁD

Hogy merre jártak, arról is a szavak tanúskodnak. Az almát, a diót, a körtét, a szőlőt, a bort, sőt a csigert csak jól lent délen ízlelhatték először, valószínűleg már a Kaukázus enyhe lejtőjén. Legtöbb helyen rokon népek közt jártak, a férfias erik rokonai között.

Abban az időben a kínai faltól a Fekete-tengerig annak az altaji ősnépnek a különböző törzsei tanyáztak, amelyhez a hunok és a kunok tartoztak. Egymást is üzték és ölték ezek a népek, amíg nem akadt egy-egy nagy fejedelem, aki összefogta, együttes vállalkozásba vitte őket. A sokféle altaji népet az első nagy vállalkozásra Attila szervezte meg, Krisztus után 450 körül.

Ezeknek az altaji népeknek valami egész rendkívüli tehetségük volt a szervezéshez, különösen a hadsereg és hadjárat szervezéséhez. Attila seregében a hunok leginkább csak vezetői voltak a sokféle népek, ahogy később a tatárjárásban a tatárok vagy mongolok is tulajdonképpen Ázsia kóbor seregeit állították csatarendbe. Ezt tették még a Magyarországra tört törökök is.

ÁRPÁD ATTILA IVADÉKA

A délre húzódott magyariak is a nagy hun birodalomhoz tartoztak. Vajon részt vettek Attila európai hadjáratában, jártak már akkor Magyarországon? A néphagyomány szerint a magyarok azonosak voltak a hunokkal, mert tulajdonképpen ők szervezték és ők vezették azt a roppant áradatot. A legújabb tudományos vizsgálat eddig csak azt igazolta ebből, hogy Árpád törzse hun eredetű volt. Hogy maga Árpád valószínűleg közvetlenül Attila családjából származott.

Attila halála után a hunok eltűntek. Nemcsak Európából, hanem Ázsiából is, mintha a föld nyelte volna el őket. Lehetséges vajon, hogy egy ilyen hatalmas népnek maradék nélkül így gyorsan nyoma vesszen?

A HUNOK NEVET CSERÉLNEK

Nem valószínű, nem lehetséges. A hunok nem tűntek el, csupán a hun név. A nép más nevet vett fel, vagy mást kapott. De hatalmát sem veszítette el. Attila halála után a birodalomnak csak nyugati része lett oda, a keleti fennmaradt, sőt gyarapodott.

A viaszosult nép veszteségét pótolta a többi hun atyafiságú altaji néppel. Mivel azonban a birodalomban már sok rokon nép egyesült, az országot nem a hunok, hanem a „keverték”, azaz ősaltaji szóval a bolgárok birodalmának hívták.

A hagyomány szerint a hunok szörnyű testvérharca után Csaba királyfi a hű vitézek egy részét visszavezette az őshazába, a Tejúton át... A történelmi adatok szerint Csaba királyfit Irniknek hívták, és a sereg az Al-Duna mentén vonult el a Volga-Don-Dnyeszter vidékére.

Hetvenöt év múlva Irniknek egy Muger nevű leszármazottja uralkodik a hunokon és a „keverteken”.

A magyar krónikák az ősmagyarok akkori fejedelmét Mogernak írják, úgy, mint magát a magyar népet.

ATTILA ÖRÖKE...

Bizonyosra lehet venni, hogy a krónika és az új történetírás e ponton is találkozik. Semmi sem cáfolja, hogy a görög írók emlegette Muger nem azonos a Mogerral, akit a latin krónikás is nyilván magyarnak akart írni.

Az események most már tisztább világosságban a bizánci történetírók szeme előtt folynak.

Attila öröksége egyre kísért. A Gyula-nemzetségből való Kurt fejedelem, aki 619-678 közt élt, meg is próbálja, hogy népének visszaszerezze a régi, európai hatalmat. Bizáncba megy, egyezséget köt a császárral, még meg is keresztelkedik. Azt tervezi, hogy a Magyarországon tanyázó rokon avarok élére áll, népét a Duna-Tisza közébe vezeti.

A KAZÁR BIRODALOM

Nem sikerült. Amíg a fejedelem tekintetét és minden erejét nyugat felé fordítja, háta mögött keletről feltűnik egy új, harcias altaji nép, a kazár, és a már indulásra készülődő országot könnyen elfoglalja. Kurt egyik fia sóváran kitart a nyugatra vándorlás mellett, engedélyt kér a bizánci császártól, s a keverteket egyik részét a Balkánra vezeti, s az ottani szlávok országát, majd nyelvét is átvéve, megalapítja a mai Bulgáriát.

A nép másik része visszafordul északkelet felé, lemond Európáról, a Volga táján próbál hazát találni. Nem tudjuk, mi lett velük. Valószínű az ő leszármazottjaikkal találkozott és beszélt magyarul Julián barát, közvetlenül a tatárjárás előtt. Talán a tatárok pusztították el őket.

Kurt másik fia megalkudott a kazárokkal. A nép zöme több mint kétszáz évig a kazár birodalomban élt. Sokáig Kazár néven emlegették. De a világ csakhamar megtanulja külön a magyarok nevét is. A kazár hatalom gyengülésével a magyarok mindinkább megerősödnek, külön szervezkednek, mind több jelet adnak magukról. Attila öröksége felé igyekeznek ők is, be-becsapnak Európába. Magyarországon 839-ben jártak először.

A kazár birodalomban a helyzet egyre rosszabbodott. Kelet felől most a kazárokat fenyegeti az új harcias nép, a besenyő. A fejedelem, aki egész udvarával a zsidó hitre tért, nem tudta megvédeni az országot.

TOVÁBB NYUGATRA

A magyarok nem éreztek erőt s tán kedvet sem, hogy a besenyőkkel szembeszálljanak. Amúgy is megelégtették a kazár állapotokat, fölkerelkedtek a Meotisz partjáról, magukhoz vették a velük egy országban élő, de ugyancsak erősen elégedetlenkedő és lázongó kabarok három törzsét, és Etelközbe költöztek.

Etelköz már csak állomás. A két törzsből összeforrt és rokon törzsekkel gyarapodott nép már régóta céltudatosan egységes nemzet. Árpádot követve végül az Attila dicsőségével egyetemben annyit emlegetett hazát is megtalálja, a Kárpátokon át.

A NÉP ORSZÁGOT, AZ ORSZÁG NEMZETET TEREMT

Magyarország területén a magyarok előtt egyetlen nemzet sem tudott tanyát verni. Veszélyes terület volt ez, olyan, mint egy keresztút: a népek erre özönlöttek fel s alá, itt ütköztek, itt verekedtek össze s üzték tova egymást.

A történelemben nép ritkán teremtett oly rövid idő alatt magának hazát, mint a magyar. Épp egy ilyen veszélyes területen. Mi magyarázza ezt?

Ezt is a magyarság páratlanul szerencsés összetétele magyarázza. A hajdan összepárosodott nép mindkét fele megtartotta alaptulajdonságát. A hun rokonok harcoltak olyan keményen, mint Európában akkor már egy nemzet sem, egykettőre meghódították az országot; a jámbor halászok utódai meghódították a földet, megbékítették a legyőzötteket. Árpád népe egyszerre volt katona és kolonizátor, gyarmatosító.

A hun rokonságba tartozó népeknek nemcsak a bátorság és a szervezés nagy erényük. Hanem a legyőzött népek iránti türelem is. Sem a hunok, sem az avarok, de még a későbbi törökök sem szóltak bele a meghódított nép szokásaiba, vallásába vagy mesterségébe. Ezt tették Árpád vitézei is. Nem üzték el a legyőzötteket, kedvük ellenére beolvasztani sem akarták őket. Épp azért olvadtak azok be, saját kedvükből.

Nagyot gyarapodott a magyarság ezekkel a beolvadtakkal. De a végleges jó haza hírére jöttek kelet felől is kisebb-nagyobb csoportokban népek. Árpád törzsének közelebb-távolibb atyafiai: kunok, jászok, besenyők. Aztán jöttek telepések nyugat felől is. Jöhettek már, beolvadásukkal a magyarságot nem gyengítették, hanem gazdagították. A magyar nép akkor már egységes erős nemzet volt, országa pedig jól megalapozott, biztos állam. Mindenkit befogadott, aki szokásait elfogadta, aki szívvel-lélekkel magyar lett: magyévé tette a magyarság nyelvét és észjárását.

A MAGYAR FAJTA

Mostanában világszerte sokat foglalkoznak a fajtákkal, s meglehetősen összekeverik, már a kifejezéseket is. Más a faj és más a fajta.

Fajnak azt a csoportot nevezzük, amelynek tagjai egymással szaporodni tudnak. Vannak növényfajok, állatfajok. A magyar nyelv szerint az egész emberiség egy faj. Ebben vannak aztán különféle fajták: fehérek, sárgák, rézbőrűek, feketék, igen sok átmenettel. Mindegyikben vannak további fajták, de ezeket még nehezebb pontosan meghatározni. Európában vannak szőke, magas, hosszú fejű germánok, barna, alacsony, kerek fejű alpesiek, olaszosan fekete, kicsi és hosszú fejű földközi-tengeriek, bosnyákosan magas, kerek fejű dináriak, örményes előázsiaiak. Van aztán még két fajta, amelyet a tudósok eddig nemigen tudtak hova tenni. Az egyik hamvasszőke hajú, középmagas termetű, kerek koponyájú, ezt kelet-baltinak vagy ugorosnak nevezhetjük, ilyenek nagyrészt a finn rokonságú népek. A másik is középmagas, kerek fejű, de haja barnás, illetve olyan „se nem szőke, se nem barna”. Ezt turániasnak hívják, ez a magyar fajta, mert ilyen csak Magyarországon található.

Külső szerint így lehet csoportokra osztani az emberiséget. A népek azonban, nagyon jól tudjuk, nem aszerint csoportosulnak, hogy kik a hosszú, vagy kerek fejűek, hanem nemzetek szerint állnak össze. A nemzetekben pedig egyformán találni ilyen és olyan fejűt és szeműt is. Az évezredek keveredése folytán kivétel nélkül minden nép vagy nemzet sokféle fajtadarabkákból van összetéve.

Olyan külső, testi ismertetőjelet nem lehet találni, amely csalhatatlanul megmutatná, hogy ki francia, ki angol, német vagy magyar. De azért a németre, oroszra vagy olaszra gondolva elképzelünk egy hús-vér alakot, valami általános olaszt vagy orosz. Láttunk már fekete németet is, de a németeket általában szőkének képzeljük. Minden népről van ilyen képünk. Mert minden népben van egy kisebb-nagyobb csoport, amelyet joggal vagy jogtalanul arra a népre jellegzetesnek tartunk, a többitől elválasztunk. Egy magyart és egy németet még össze- téveszthet az ember, de ki tagadná, hogy nincs különbség a magyar és a német nép között?

A magyarban is több fajta van; kevert nép ez is, bár nem annyira, mint a nyugati népek, ahogy eddig hitték. A magyarság már a kezdet kezdetén két nép társulásából keletkezett. Hogy külsőleg milyenek lehettek ezek a honfoglaló ősmagyarok?

MILYENEK VOLTAK AZ ŐSMAGYAROK

Csak szórakoztatásból írom ide, hogy milyennek látott bennünket egy jámbor német püspök, Freisingeni Ottó az 1100-as években. „Külsejük marcona - írja rólunk -, szemük beesett, természetük alacsony, viseletük vad, nyelvük pedig barbár, úgyhogy vagy a sorsot kell vádolni, vagy az isteni türelmet kell csodálni, mely e szörnyetegeknek ilyen pompás ország birtokbavételét megengedte.” Nem nagyon tetszettünk neki.

A tudomány nem a szelíd lelkészt igazolta. Az Árpád-kori vitézek kiásott csontváza között van jócskán szálfatermetű is; a leírások szerint az egész Árpád-család magas volt.

De hát akkor milyen a magyar fajta? Miben különbözik a többitől? Mert fajtának csak azt a népcsoportot nevezhetjük, amely minden más csoporttól elüt, amelyből csak egy csoport van a világon. Van ilyen csoport a magyarságban? A tudósok szerint van.

MILYEN MOST A MAGYAR

Nekünk sem újság, amit ők mondanak, hogy körülbelül minden negyedik magyar ember 166 centiméter nagyságú, feje kerek, homloka magas és domború, arca pirosbarna és széles, szája és füle aránylag kicsiny, szeme élénk és leheletnyileg ferde állású. Ezt nevezi a tudomány turánid vagy alföldi fajtának, s jellemzéseül még azt teszi hozzá, hogy „vonásai inkább lágyak, mint kemények, de azért mégis határozottak, főleg igen élénkek; arcának többnyire sajátságos derűs, megnyerő kifejezése van, amit összes külföldi leírói kiemelnek”. A püspök óta megjavultunk.

Ez a fajta magyarság természetesen nemcsak az Alföldön él. Ilyen turánias, alföldies ember volt a dunántúli Deák Ferenc, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, és a csoport legszebb példaképe, az erdélyi származású Rákóczi Ferenc.

De hát a többi magyar, a szőke, a magas termetű? Az is magyar, ne nyugtalankodjunk addig sem, míg a tudományos felsorolással nem végzünk.

HA SZÉT LEHETNE OSZTANI...

Eszerint minden száz magyar közül huszonöt tehát ilyen turánias jellegű. Minden további húsz arra a finnugoros kelet-balti fajtára emlékeztet, amilyenek a hajdani erdőlakók is lehettek. Ismét újabb húsz - különösen a nagykunok és jászok közt - dinári vonásokat mutat. Tizenöt a keleti vagy alpi fajta jegyeit hordozza. Mongol arcú minden száz magyar közt már csak öt

akad. Ugyanennyi az örmény külsejű taurid is. A legkevesebb - elég különösen - a németes, teuto-nordikus jelleg, ilyen minden száz magyar között csak négy van. Ez azért érdekes, mert hisz németekkel éltünk legközelebb szomszédságban. Olaszos, földközi fajta minden kétszáz magyar közt jó, ha egy előfordul.

Ilyen elemekre oszlana a magyarság. Ha szét lehetne osztani. De nem lehet, már csak azért sem, mert ezeket a fajtákat mindnyájan vérünkben őrizzük; nemcsak az országban keveredtek ezek össze, hanem bennünk is. A barna turánias apának a fia szőke ugoros lett, annak a fia pedig, ki tudja, hányadik ősre ütve vissza, mongolos. Annak gyermeke pedig az egyik östől talán csak az arcvonást veszi át, s természetét egy más fajtától kölcsönzi. Valóban kölcsönzi, mert a következő nemzedék megint a legtisztább jellegű turánias lesz. Van tehát választék, örüljünk neki; nem unjuk meg magunkat. Ez nagyjából a tanulság, amit a fajták testi jeleiből levonhatunk.

NEM A HASONLÓ TEST, HANEM A HASONLÓ LÉLEK...

Mert egy nemzet egységét, az igazi fajtát úgysem az ilyen külsőség teszi. Hisz vannak és voltak magyarok, a legnagyobbak közt is, akiknek még nevük sem volt magyar. Képzeli el, mit szólt volna Petőfi Sándor, ha valaki kétségbevonja magyarságát, sőt magyar származását csak azért, mert apját Petrovicznak hívták.

Magyar származású volt. Egy-egy népet nem a testi hasonlóság, hanem a közös múlt, a hasonló gond, az egy haza levegője egyesít s választ el egy más múltú és más jelenű néptől.

Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul forog. Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit tartsunk igazán magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni.

Ami ennél is nehezebb, a lelket kell megvizsgálni.

MIT MOND A LÉLEK

Mert ha valamiből, megnyugtatóan a lelki magatartásból lehet megítélni, hogy ki milyen fajta-hoz tartozik, vagy egyáltalán tartozik-e valahova. Hogy pedig egy nép micsoda fajta, az szintén a szellemben, a nép szellemében és szokásaiban mutatkozik meg. Van erre is ismertetőjel.

Minden egészséges nép fejlődik. Nő mint a fa, azzal a különbséggel, hogy a nép valóban az égis akar nőni; az igazi nemzet nem ismeri a halált, magát örök életűnek érzi. Ez a szép benne, ez a vigasztaló a halandó ember számára; ezért érdemes nemzetbe tartozni.

NŐNEK A MAGYAROK

A tudósok megállapításaiban van néha mosolygató is. Az például, hogy mi magyarok a honfoglalás óta ebben a hazában testileg is nőttünk négy-öt centimétert. Férfiak, asszonyok egyformán nőttek, mert a különbség köztük ma is pontosan annyi, mint Vereckénél volt: tizenegy centiméter.

De a döntő az, ahogy lélekben nőttünk. Nemzetté igazán ez a szellemi gyarapodás tett bennünket, lélekben magyarrá itt lettünk.

A FAJTA BELÜLRŐL

Hogy egy nemzet milyen fajta, az a viselkedésén ismerszik meg. A kutatás legizgatóbb feladata annak a magatartásnak a megvizsgálása volna, melyet egy-egy nép századokon át, szinte törvényszerűen mutat. Rejtelmes kimondani, de mégis úgy van, hogy vannak bátor és gyáva, udvarias és goromba nemzetek, vannak izgágák és türelmesek, akárcsak az emberek közt. Vannak szolgáliai és szabadságszeretők. Ezeket a tulajdonságokat észre lehet venni nemcsak a nagy történelmi pillanatokban, hanem abban is, hogy egy-egy nép hogyan énekel, udvarol, szeret, hogyan fogadja a halált. Ezek a tulajdonságok az évszázadokon való együttélés, a közös életkörülmények és környezet hatása alatt fejlődnek ki. Bizonyos, hogy a mi magyar tulajdonságaink már itt, Magyarországon lettek jellegzetesen magyarosak. Itt csiszolódtak ki. De ezen a téren is van örökségünk.

Szellemünk is két gyökérből táplálkozik: nyugatiból és keletiből. Mi magunk sem sejtjük, mi minden él még elevenen képzeletünkben, fülünkben, mozdulatainkban abból, amit egykor ősünk az ázsiai pusztákon elsajátítottak.

HALLOTTAD MÁR?

Néhány éve vendégségben voltam egyik barátomnál. Vacsora után barátom - Szabolcsi Bence, a kitűnő zenekutató - zongorázott. Régi magyar népdalokat játszott, fülemnek ugyan itt-ott valami csekély változattal másképp, mint ahogy én tudtam. Így is örömmel hallgattam, halkan a szöveget is dúdolni kezdtem

*Kalapom a Tiszán uszkál,
Subám zálog a bírónál...*

- Nono - mondta barátom -, ennek másképp megy a szövege.
- Halljuk. Taníts meg rá.
- Egy kicsit nehéz lesz. Vagy hallottad már?

*Puro tanyet voktenet gen
Sümet kelet möldeldes...*

- A cseremiszek legalábbis így dalolják - tette hozzá barátom.
- Micsoda? Hát ismerik ők is ezt a nótát? Hogy került hozzájuk?
- Inkább azt kérdezd, hogy került hozzánk! Mi hoztuk onnan, őtőlük, mikor a honfoglalásra indultunk. Mikor még együtt éltünk velük és a többi rokonnéppel.
- És azóta megőriztük?

Barátom nem válaszolt. Tréfásan rám kacsintott, játszott tovább; ezt a dallamot:

*Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt...*

SZELLEMI GYÖKEREK

- Ez is onnan való? - kérdeztem szinte ijedten. Ez volt kedvenc nótám, még gyerekkoromból ismertem. Barátom énekelni kezdte ennek a szövegét is:

*Szõm hamar taj la parancuz
Szörgölden bece csabcsaldad...*

- Ne tréfálj! Ez is cseremisiz?

- Akarsz egy osztjákat, vagy mongolt? Egy nogajtatárt?

*Iranbahün daniuszten
Szabájeli tikimüszün...*

- énekelte máris erre a dallamra, hogy

*Be van Kenderes kerítve,
Apró szőlővel ültetve...*

Kísértetjárás volt. De ő csak mosolygott, s fújta egymás után a dalokat, melyeket első hallásra szentül magyarnak gondoltam. Nem ocsúdtam fel. Odaléptem a zongorához.

- A dallam ugyanaz - mondtam -, de van hasonlóság az énekek szövege közt is?

- Az nem is fontos. Hisz ugyanarra az áriára néha-néha még ugyanabban a faluban is más-más verset énekelnek. De azért van, amelynek szövege is hasonlít a mienkhez. Épp egy cseremisiz párosító ének. Nagy dolgok vannak itt elrejtve, öregem.

KIT FENYEGETSZ?

A nép szellemiségének ősi alapjai vannak elrejtve. Magatartásunk és természetünk ősi irányítói. Énekről volt szó, hadd mondok el még egy esetet. Még régebben egyszer Arcachon városában francia diák barátaimmal csaptunk afféle diákvigalmat, amikor a bornál is jobban az ifjúi szabadság és testvérkezés adja a jókedvet. Egy ideig együtt énekeltünk, aztán a hangulat emelkedésével ki-ki azt, ami épp eszébe jutott, én épp egy magyar dalt. Amikor az egyik francia hirtelen hozzám fordult

- Miért fogod a fejedet?

- A fejemet, én?

- Vagy a tarkódat. Még most is ott a kezed. Fáj?

Csak akkor vettem észre. Bal tenyerem valóban ott volt hátul a nyakam szirtjén.

- És a másik kezeddél miért mutogatsz folyton? Mit fenyegeted azt az ártatlan holdat?

Ez is igaz volt. Nóta közben magasra emelt mutatóujjam állandóan billegett, akár egy korholó tanítóé; magam is rácsodálkoztam. Megzavarodtam.

- Nálunk így szokás - feleltem -, hozzátartozik az énekhez, illetve az énekléshez.

- Másképp nem megy? Fenyegetni okvetlenül kell?

Nem ment másképpen. Megpróbáltam, hogy én is úgy énekeljek, mint ők, karba tett kézzel. Nem ízlett, becsületesen elkezdni sem tudtam. Először azt hittem, csak én vagyok így. Magyarországra hazajövet az első nap elmentem az otthoni kocsmába. Megnyugodtam. Vasárnap volt, épp juhászok készülődtek vigasztalódni. A harmadik pohár után szinte parancsszóra emelkedtek az ujjak, s kezdték leckéztetni előbb a poharat, aztán a mestergerendát. Ebből tudtam, hogy ének következik. Az isten a megmondhatója, kit fenyegetnek a magyarok, mihelyt lelküket szabadjára engedik. A sorsot, valami baljóslatú felsőbb hatalmat?

ÁLDOZAT A FÖLD ISTENÉNEK

Volt más ilyesmi is. Egyszer, ugyancsak Franciaországban, egy kiránduláson, mielőtt ittam, gépiesen egy kortyot a földre loccsantottam, ahogy apám szokta a korsóból, a mezőn. Hópallackból limonádét loccsantottam a földre.

- Hát ez mire jó?

Erről tudtam, hogy mire való, jobban mondva, mire volt való hajdanában; még a pogány magyarok áldoztak így a föld istenének. Csak azon csodálkoztam, hogy a magyar természet mozgatai így kiirthatatlanul bujkálnak bennem, a karomban, az izmaimban.

Azután már figyelgettük egymást, magyar és francia pajtások. A franciák, ha valami bosszantó dolgon elgondolkoztak, kezük fejével állukat veregették-simogatták. A magyarok laposra vont szemmel mereven a távolba bámultak, mintha ellenséget vagy segítséget lestek volna, akár lovas őseik hajdan a sztyeppén. Ezt különben épp egy Dux nevű barátunkon figyeltük meg, akinek ereiben vér ugyan egy csepp sem volt magyar, de lelke magyar, illetve székely levegőben nőtt fel.

Hány ilyen rezzenetet figyeltünk meg. Párizsban éltünk, megálltunk a latin negyed legforgalmasabb sarkán, ahol minden második járókelő idegen. Végül már messziről, a járásról is megmegmondtuk, ki a magyar, vagyis ki töltötte ifjúságát, amikor a lélek kifformálódik, magyar földön; kit alakított az ottani nap, szél, búza és fájdalom olyanná, mint mi. Nem volt nehéz egymásra ismernünk.

EGYMÁSRA ISMERÜNK

Minden nemzetnek vannak ilyen jellegzetes vonásai, szokásai, melyeket sohasem feled. Nyilván még az őskorban, a népek gyermekkorában tanulták meg. E szokások hasonlósága tán még a nyelvi emlékeknél is többet elárul egy-egy nép származásáról és rokonságáról. De megvilágítja a népek lelkületének mélyebb rétegeit is. Mindenki ismeri például a kacsalábon forgó kastélyról szóló mesét. De melyik mesemondó gondolná, hogy a titokzatos kacsaláb az ősmagyarok sátorának dúcát jelenti, amelyet a rokon osztjások ma is úgy faragnak, hogy a dúc felül vadkacsát, lejjebb pedig hosszúra nyújtott kacsalábat ábrázol. És mivel eleink az égboltot sáornak képelték, s a csillagokat lyukaknak rajta, a kacsalábon forgó vár az ősi magyar hitvilág tündéreinek honát idézi. És a vasorrú bába! A pogány magyarok az egyik bálvány orrát csinálhatták jó tartós vasból, hogy le ne törjön, amikor a húsáldozatot a szájához tették. A vogulok ma is így csinálják. Meséiben, babonáiban, szokásaiban így őrzi a nép szellemének eredetét.

KÖZÖS TULAJDONSÁGOK

Őrzi ízlésében, meg étvágyában is. A gulyáshúst éppúgy keletről hoztuk, akár a bő gatyát, vagy a lassú, megfontolt beszédet. Vagy a lovak kedvelését, az aratási ünnepet, az „eladó” lányok valóban a vásárosok menetéhez hasonló elkocsikáztatását, az újszülöttek körülményes megvédését a szemveréstől. A halott mellé sok helyütt ma is odatesznek egy kis darab vasat, lehetőleg patkót; ennyi maradt meg abból, amidőn még lovát is vele temették.

Tömerdek ilyen szokás van. Ezek az apró szálak fűznek egységgé egy-egy népet, különböztetnek meg egy másiktól. E megfoghatatlan lelki kapcsolatok erejét tulajdonképpen csak akkor tapasztaljuk, amikor hiányoznak, amikor külföldre vagy más környezetbe kerülve, magunkat - az isten tudja, miért - állandóan idegennek érezzük. Mikor hazavágyódunk, ezek után vágyódunk; ezért fog el a melegség bennünket, ha idegenben magyarral találkozunk. Ilyenkor derül ki a testvériség. Mert ezeket a tulajdonságokat mindenki öröklí, attól a néptől, amelyben nevelődött. Ha egy indián kisdédet egy napos korában egy kecskeméti tanyára hoznának, az is a magyar testvériséget örökölné.

Van nagyobb örökségünk is.

A LEGNAGYOBB ÖRÖKSÉG

Egy szóval leírhatnám. Előzően mégis olyan érzés bujkál bennem, mint mikor az ember már öt lépésről kalapot készül emelni egy kedves, látásból ismert ismerős előtt.

A szabadság ez a szó.

Ha megvizsgáljuk a magyar lelki tulajdonságait, valamennyi alján a szabadság szeretetét leljük. Ezt találjuk nemcsak erényeiben, hanem fogyatékságaiban is. Ezért konok, hallgató, elhúzó-dó, sőt egyenetlenkedő. Ezért bizalmatlan. A függetlenség, a különállás a legnagyobb kincse.

Nyilván más népnek is fontos ez. De nem sok nép van, amely szenvedéssel, vérrel annyi bizonyítékát adta szabadságszeretetének. E téren a különben megfontolt nemzet sohasem ismert alkut, belátást vagy érdeket. Fontosabb volt ez neki az életnél is. Fontos volt külön-külön a nép minden fiának is.

Aki a szabadságot szereti, az becsüli és szereti más szabadságát is. A magyarság már a honfoglalás korában ilyen türelmesen és testvériesen volt szabadságszerető. A szabad, veszélyes pusztákon szokott még hozzá? Ezer nagy és apró szokásban nyilvánul meg ez is. Megnyilvánul ott is, ahol legkönnyebben lehet egyik ember zsarnoka a másiknak: a szerelemben, a házasságban. Sok ősi szavunk van, amelyre büszkék lehetünk, de legnagyobb büszkeséggel a feleség szót mutathatjuk fel a világnak. Azt hirdeti ez a szó, hogy már abban az időben, midőn a világ legtöbb népénél az asszony még rabja vagy szolgálója vagy ágyasa volt csak a férfinak, a magyar férfi mellett örömben, bajban, de jogban is feles társként állt.

A SZABADSÁG NÉPE

A szabadságot nem lehet kétféleképpen értelmezni. Egy nemzet sem követelhet magának a népek sorában több szabadságot, mint amennyit ő ad külön-külön minden fiának. A szabadság belülről épül kifelé, mint az almára a héj, a csigára a ház. Vannak népek, melyek jólétüket és szabadságukat nem belső szabadságuknak köszönhetik, hanem annak, hogy más népeket elnyomnak és kiuzsoráznak. Nem ilyen boldogulást kívánok én a magyarnak.

A magyarság ősi alaptulajdonságait azért jó megismernünk, mert e tulajdonságok révén tudtunk beilleszkedni oly tökéletesen Európába. A keleti származású magyarság szabadság-szeretetével, türelmével, eredendő bölcsességével öntudatlanul már Ázsiában ugyanazokat az eszményeket követte, amelyeket a latin műveltségű Nyugat maga elé tűzött. Azért, mert lelkében a magyarság már ott rendkívülien művelt volt? Mert a műveltség egyforma eredményre jut, ha Rómában fejlődik ki, ha Kínában?

Így kell lennie.

A sík vidékhez szokott magyar szem éppúgy a világosságot, az értelmet, a szabad gondolkodást szereti, akár a derűs ég formálta latin.

A magyar fajtának ezek az igazi tulajdonságai.

Ezek szabják meg az útját.

A JÖVENDŐ MAGYAR

Az ember dolga a földön, hogy minél tökéletesebb, emberiesebb ember legyen, minél értelmesebb, jobb és becsületesebb. Hogy minél szabadabb legyen, anélkül hogy embertársainak szabadsághoz való jogát megsértené.

Ez a dolga a nemzeteknek is: az állandó tökéletesedés. Megőrizhetik, jó is, ha megőrzik egyéni sajátságaikat. Így nemes versenyben, egymást nem elfojtva, hanem ösztökélve közeledhetnek a célhoz, az emberiség nagy eszményének megvalósításához. Az első nemzet az lesz, amely először éri azt el.

A nemzetek még messze vannak a tökéletesedéstől. A magyarnak is sok tennivalója van, hogy magát kifelé és befelé egyaránt ilyen eszményien szabadnak mondhasa. Történelmünk szomorú volt, rengeteg előre nem látott szerencsétlenség hátráltatta fejlődésünket.

Fejlődünk. Az egyéni lelkületű magyarság ismeri a közös nagy célt; tudja, mire kell törekednie. Van akarata is hozzá. Nagyjaink ezt a törekvést, ezt az akaratot képviselték: ők a példaképek. Ők vizsgáztatnak magyarságból ma is.

A magyar az, aki bátran szembenéz a nép bajaival: a nemzet fejlődésének akadályai. Aki a szabadságot ma is minden téren meg akarja valósítani. Aki a népnek műveltséget, egészséget, jólétet akar. Aki a földművesnek földet, a munkásnak méltó hasznót, mindenkinek emberi bánásmódot kíván, egyéni érdeke ellenére is. Aki egy nyomorult, éhező vagy jogfosztott láttán saját magát is sértve érzi, emberi, magyar mivoltában. Mít mondjak még? A magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk. Örülünk, hogy annyi kanyar után ilyen egyszerű megoldáshoz jutottunk, a kérdésre ilyen kereken megfelelhetünk. Ez a bizonyíték, hogy bár változatos területeken, de mindig egyenes irányban jöttünk.

Amit a magyar természetről elmondtunk, csak azért mondtuk el, hogy bizonyítékot szolgáltatassunk: képesek vagyunk erre a fejlődésre. Ehhez elsősorban lelki tulajdonságok kellenek.

Magyar énelöttem az, aki nem bírja a homályt, sem a börtönben, sem a gondolatban. Magyar az, aki az értelmet szereti, aki szenvedélyét csak akkor engedi szabadon, midőn a szó már nem használ az igazság elfogadtatására. Minden nép közösség. Jó magyar az, aki emberi, jó tagja a magyar közösségnek.

JEGYZETEK

Illyés Gyula e tanulmánya 1939-ben keletkezett. A Magyarok Könyvtára első darabjaként jelent meg, két kiadásban is. A Nemzeti Könyvtár 3. füzeteként szintén megjelent ebben az esztendőben a szöveg rövidített változata. A teljes szöveg az életműkiadásban (Itt élned kell. I-II. Bp. 1976. II. 42-75.) jelent meg újól; a művet e kiadás alapján közlöm. Illyés az alábbi megjegyzést fűzte írásához:

Ki a magyar - E kis tanulmányban a magyarság származásának bonyolult, sok helyt ellentmondó kérdését próbáltam bemutatni röviden s közvetlenül, mintha falumbéli ismerőseimnek beszéltem volna. Vagyis szigorúan tárgyilagos voltam, s amennyire a terjedelem megengedte, a részletezéstől sem riadtam el, komolyan népszerűsítettem. Felfogásomat, egyéni véleményemet a tudomány legújabb eredményeivel ellenőriztem, nagyrészt a következő idevágó művek alapján:

Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk, Bartucz Lajos: A magyar ember, Hóman Bálint: Történetírás és forráskritika, Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása, Kodály Zoltán: A magyar népzene, Szabolcsi Bence: Egyetemes művelődéstörténet és az ötfokú hangjegyek.

Nem írástudóknak, nem... - Petőfi Sándor: Lehel vezér. Első ének.

Hadur - a magyar népmesék óriásaira emlékeztető pogány isten, mitikus alak Vörösmarty Mihály Zalán futása című eposzában.

Ukko - a mennydörgés, a villám, a felhők istene a finn népi eposzban, a Kalevalában, de alakja sok vonatkozásban már a keresztény Isten fogalmát idézi; a hősök gyakran hozzá fohászkodnak, mint mindenhatóhoz.

Néhány éve alkalmam akadt, hogy Oroszországba utazhassam... Erről az utazásról terjedelmes útirajzban számolt be Illyés Gyula 1934 őszén: Oroszország. Úti jegyzetek. Bp. Nyugat kiadás é. n. E mű újabbán megjelent: Illyés Gyula: Szíves kalauz. Bp. 1974. 5-261. A könyv egyik fejezetében Illyés felidézi egy moszkvai este emlékét; mordvinokkal beszélgetett ősi nyelvi közösségünkről, rokonságunkról, közös eredetünkről:

ROKONOKNÁL

Minden magyarban él valami Kőrösi Csoma lelkesültségéből; a kalandvággyal párosult tudás-szomjából, a világgá sodródott fiú nyugtalanságából, aki könyvtárakon és őserdőkön fúrja át magát, hogy elvesztett szülei nyomára akadjon. Kit nem érintett szíven s buzdított kicsit példakövetésre a Juliántól Vámbéryig váltakozó kutatók buzgalma, akik hol egy Stanley, egy Champollion, hol egy elátkozott királyfi módjára az ősi, nagy család keresésére indultak? Rokontalan nép Európában, vajon nem vagyunk-e Európa legatyafiaskodóbb népe?

Az ősmagyarok! A Jenyiszej menti sátrakban titokzatosan tovább élő szavak, amelyek a debreceni Nagytemplomban is otthoniasan csendülnének; az Ob ingoványain át szálló kiáltások, melyeket a búcsúzás napján a nyugatra induló kis lovascsapat visszakiabált, s amelyekre másfél ezred távolságból még mi is felfigyelünk - amikor moszkvai utazásom bizonyosra vált, az orosz szótár mellé rögtön egy osztják nyelvtant is beszereztem. Fölmelegítettem iskolai emlékeimet. Mosolyogva állapítottam meg, hogy utazási izgalmaim között volt egy kis rész, amely meglepően hasonlított a gyerekkori izgalmamhoz, midőn a családi szekéren a szomszéd járásban lakó sógorok és nagybácsik látogatására vágtattunk. Nem megyek egészen idegenbe - ilyen érzélem bujkált bennem. Moszkvai megérkezésem után rögtön a rokonok felől tudakozódtam.

Osztjákat sajnos nem láthattam, közben egy kicsit messze költözködtek; még vagy kétszer annyi távolságra laknak, mint amennyit eddig megtettem. De megvigasztaltak, hogy a votjások itt vannak a közelben, a Volga és az Ural között, vonaton alig kétnapi járóföld. Megnézhetem a máriákat is, akik mellel kikérték maguknak, hogy a világ továbbra is orosz gúnynevükön cseremiszeknek hívja őket, ahogyan a zürjéneket is végre eredeti nevükön: komiknak hívják. Itt tanyáznak a szomszédban, Nyizsnyij-Novgorodtól alig négyszáz kilométerre.

De mordvint akár Moszkvában is láthatok, egész városrészük van; a kimutatás szerint több mint négyezren élnek itt, valamelyik külnegyedben. Azonnal kutatásukra indultam.

Nem volt könnyű dolog kihalászni őket Moszkva négymillió lakosságából. Az adminisztrációnak is vannak olyan útvesztői, mint az őserdőnek. Kedves, alkalmi vezetőmmel, akiben megértő filológuslelket fedeztem föl, megmászunk vagy ezer méternyi emeletet egyik irodából a másikba, fél éjszelet átdöcögünk klubról klubra járva a város periferiáin, összeismerkedve közben mindenféle egyéb egzotikus törzsekkel, jakutokkal, üzbégekkel, csuvasokkal, juha-girokkal, csuk-csukokkal, akikből tizenkétezer él csak a földön és mellel szintén rokonok, ha egy kicsit távoliak is. Végre sikerült a mordvinok lakhelyét is felfedeznünk. Valahol a Marina Roscsa tér táján élnek.

Egész délután vándoroltunk; este volt már, mire a városrészbe értünk, amely oly messze esik a központtól, hogy Moszkva nagytérképén sincs feltüntetve. A villamos nem ment tovább. Nekivágtunk a sötétedő külnegyednek, amelyben még vízvezeték és csatornázás sincs; a régi, földszintes faházakban csak az újonnan bevezetett villany tanúskodik a fejlődésről. Széles sugárúton haladtunk; közepét most két éve alakították át sétánnyá. Jobbról-balról, a fiatal bokrok közti padokon a sötétben szerelmesek ültek, vagy hat kilométer hosszúságban. A sugárút után még elhagyatottabb vidék kezdődött. Már a járdának is vége szakadt, belebotlottunk egy-egy gödörbe. A házakból vékony csíkban folydogált a szennyvíz az utca két felén húzódó árokba. De a házak mintha csinosabbak, rendesebbek lettek volna. Az ablakon csipkefüggönyt világított meg a bent égő lámpa. Már mordvin területen kellett járnunk; kérdezősködésünkre, hogy hol találjuk meg a klubot, ide-oda küldözgettek bennünket, amíg teljesen el nem tévedtünk a zezzugos mellékutcákban. Tanácstalanul erőltettem szemem a sötétben, amely származásunk homályára emlékeztetett.

Így ért az az élmény, amely Gellért püspökét juttatta eszembe, amikor a malmot hajtó szolgáló dalára figyelte, s amelyről csak akadozva tudok beszélni. Gyanakodva fogadok minden meglepő nagy pillanatot, óvakodom a megilletődöttségtől. Zavar és melegség öntött el; mégis, hirtelen valamelyik szomszéd utcából mintha ismerős dal ütötte volna meg a fülem.

Három-négy citera kezdett rá egyszerre a dalra; pattogó hullámozásából egyre világosabban ütközött ki valami ismerős refrén. Nem tévedtem. Ezt a dallamot én is ismerem, csak, úgy látszik, elfeledtem. Öt-hat magyar népdal lejtése is fölmerült bennem; a szomszéd utcából felhangzó dal mindegyikre hasonlított, egy-két ütem erejéig együtt is haladt valamelyikkel, de azután hirtelen fordulattal otthagya, hogy egy másikkal társuljon. Egyszerre oly tisztán, mintha Somogyszobon hallottam volna, mintha ennek a pár sornak dallama csapott volna ki

*Hármat tojott a fűrjecske
fűrj, fűrj, fűrjecske...*

A fülem csengett? Ez a dal, tudom, nem is egészen népdal, eredeti szövegét, ha jól emlékszem, Csokonai írta. De minden latolgatást sutba vágva, diadalmasan folytatódott odaát, illetve idebenn:

*Rendem bokrom, rendem rózsám,
rózsám gyere be...*

Fel kellett nevetnem, a jelenet oly elképesztő, olyan gyerekesen együgyű volt.

- Attól tartok - fordultam szégyenkezve vezetőmhöz -, hogy ezt a dalt a mordvin klubban játsszák. Sose merem elbeszélni, ha úgy lesz.

- Az valószínű, hogy a klubban muzsikálnak - felelte ő is némi fülelés után. - Az ilyen helyeken szokták az énekarok és a műkedvelő színjátszó csoportok próbáit tartani. Mindenesetre megnézhetjük.

Így találtuk meg a mordvinokat.

A helyiségbe lépve ismét erőt kellett vennem magamon. Mintha a történelem gúnyt akart volna űzni belőlem, aki a kelleténél is nagyobb szigorral fogadom a nyelv- és fajrokonoságról, nevezetesen ázsiai lelkületünkről szóló fejtegetéseket.

A hatalmas terem mélyén színpad állt, rajta a zongora körül valóban citerapróbát tartottak. Egyik sarokban néhány fiú és leány, az ajtónál, hogy majdnem beléjük botlottunk, pár gyerek; az egyik asztalon vastag fehér kendőn meztelen csecsemő aludt. Üdvözlésünkre két fiatalember lépett hozzánk, oly tökéletes baranyai álarccal, hogy ámulatomban ajkamra fagyott a szó. Mögöttük pár lépésnyire az egyik ozorai szőlőpásztor állt kíváncsiskodva. Első csodálkozásom, emlékszem, az volt, mért néz úgy, mintha nem ismerne, mivel sérthettem meg?

Vezetőm elmondta oroszul, mi járatban vagyok. Most már többen körém gyűltek, egypáran a színpadról is leugráltak. Egy percig szótlanság szellett. Szótlanság vizsgáltam én is őket, s úgy éreztem, káprázat játszik velem. Ne tréfáljatok, kíváncsított nyelvemre, beszéljünk magyarul!

Sor került erre is. Egyelőre a karmester visszaparancsolta a szökevényeket a színpadra. Rövid kiáltása élesen csattant a teremben. „Gyárkáj” - valami ilyesmit véltem felfedezni benne.

- Mi az, hogy gyárkáj? - kérdeztem attól, aki legközelebb állt hozzám, egy tömzsi, szöghajú leánytól.

- Járkáj? Menni. Ő megy - mondta oroszul.

A teremből még egy kisebb szoba nyílt, ide mentünk át „a kultúrbizottság központjába”, hogy ne zavarjuk a próbát. A falak mellett könyvespolcok sorakoztak, a nagy kerek asztalon írógép billentyűi csillogtak a villanyfényben. Köréje ülünk, mint egy családi asztal köré. Most veszem észre, mennyire elfáradtam az egész napi mászkálásban. Elégedetten elnyúlok a széken.

- Messziről jött? - kérdik.

- Magyarországból.

Csak egyetlen fej rándul fel erre, a többieknek semmit sem mond ez a szó.

- Nem tudjátok, hogy rokonok vagyunk?

Valami rémlik nekik. A finnekről hallottak valamit. Valaki az osztyákokról is hallott.

- Pedig rokonok vagyunk. Szégyellhetitek, hogy elfeledtétek.

Szégyenlik is; két tizenhat-tizenhét éves lány pirulva néz össze. A kultúrbizottság elnöke, huszonkét-huszonhárom éves fiú, zavartan fordítja felém a fejét. A társalgás eddig oroszul folyt, melyet ők sem beszélnek a legkitűnőbbben.

- VÉR - mondom magyarul -, ismeritek ezt a szót? VÉR.

- VÉR!

Egymásra tekintenek, arcuk földelül. Az asztal túlsó oldaláról valaki felkel, hogy jobban lásson.

- Víz - hogy mondjátok ti azt, hogy víz?

- Ved! - felelik egyszerre hárman is.

- Vid! - teszi hozzá még egy fekete arcú, akit első látásra egyik régi iskolatársamnak néztem.

- Vid, ved, egyre megy, nálunk a ved is megvan a vedel szóban. Mi arra is vigyáztunk.

Már mindnyájan mosolyognak. Rámutatok a szememre.

- Selmj! - kiáltják kórusban. Egy tíz-tizenkét éves kislány az egészből nem ért semmit, előbb csodálkozva mered rám, majd elneveti magát, és mordvinul kezd kiabálni felém.

- Ház? - kérdezem. - Házam?

- Chádom!

- Kicsit pöszék lettetek. Vaj?

- Vaj!

- Az ég? A menny?

- Menyil!

- Kéz?

- Kéd!

Erre kezét rázunk.

Mitől lettünk egyszerre mindnyájan olyan jókedvűek? Az arcok kipirulnak, mindenki szeme ragyog. A rend felbomlik, felkelünk az asztaltól, és nevetve egymást tapogatjuk. Játsszunk az emlékekkel, előkeressük és büszkélkedve megcsillogtatjuk, ami a régi közös kincsből megmaradt.

- Hal?

- Kal!

- Nyíl?

- Njél!

- Mid van, amivel írsz, tollad?

- Tolgam!

- És nekik?
- Tolgamuk!
- Te elég sovány vagy, mi?
- Soványe, soványe!
- És lapos?
- Laps!

Szavak repkedtek a levegőben, bukdácsolva és csiripolva keresik egymást, mint a szerelmes madarak. Egyiket én repítem fel, a másikat ők. Több mint ezerévi távolságból kiabálunk egymásnak, s próbálunk valamit jókedvünkből átadni.

Egyszerre ketten is felém fordulnak:

- Miért rontottátok úgy el a mi nyelvünket? Egészen elrontottátok.

Igazat adok nekik. Valóban rontottunk rajta. De ti sem őriztétek meg egész épen. Nem tesz semmit. Fő, hogy mindketten megvagyunk.

- Különben hogy vagytok?

- Köszönjük, megvagyunk - felelik már oroszul. - Élünk, dolgozunk, gyerekeink születnek.

- Emlékeztek, hogy valaha egy nyelvünk volt? Egy anyánk, vagy egyforma észjárásunk, amely a vér szerintinél is szorosabb rokonság?

Hasztalan kérdem őket, erről alig tudnak valamit. Népmese iránt érdeklődöm, talán abban maradt valami nyoma a régi testvérségnek. Ilyenről sem tudnak. Az egyik fiúnak végre eszébe jut valami, amit még otthon hallott a Volga mellett, Penzában.

„A mordvin nép valaha igen hatalmas nép volt. Akkor még nem míveltek földet, a fejszét sem fāragásra használták. Szabadon ide-oda vāndoroltak, mert mindent meg akartak ismerni, és az okos ember csak azt hiszi el, amit a szemével lát. Egyszerre csak vilāggā kerekedtek, megverték az oroszokat, és Kijevet is bevették. De azon is tovābb mentek, a víz partján megkerülték a földtānyért, és űgy jutottak vissza oda, ahonnan elindultak. Azért oly okosak, elmések; azért okosabbak mēg az oroszoknāl is.”

- Igaz ez? Hogy olyan okosak vagytok?

Vezetőm bólint rá, hogy igaz. Valóban nagyszerű nép ez, értelmes, élelmes, tisztasāgszerető, az egész nemzet egyetlen ācsfāmilia; ēvszāzadok óta űk a legjobb fāhāzēpītők egész Oroszországban.

- Hānyan vagytok összesen?

- Kētfēle mordvin van a vilāgon: moksāny és erzjāny, kōlōnbōzō nyelvet beszélnek, de valahogy megērtik egymāst. Ősszesen hārommilliō a sāmuk.

Ezt Vaszilij Romānűcs Charitōnov mondja, a fiatal kōnyvtāros. Orosz neve van, a cārizmus alatt mindenkinek orosz nevet adtak.

Akik itt vannak, kōlōnbēn mind fiatalok. Ők vezetik ezt a klubot, a kōrhāzat, az iskolāt. Most is az a szokās, hogy a fiatalok vilāgot lāssanak.

- A háború előtt a mordvinoknak csak 9%-a tudott írni-olvasni. Most már 92%-a tud; a forradalom óta van saját napilapjuk, irodalmi folyóirataik és persze egész írógárdájuk. Főleg költők és drámaírók. Ebben az évben ötezer mordvin hallgató iratkozott be a különböző egyetemekre. Csak Moszkvában ezer tanul.

Megmutatják a könyveket. Egy sereg novellás és versfüzetet, iskolás könyvet és fordítást. Itt van a mordvin nyelv teljes nyelvtana, az idén készült el.

Szeretnék egypárat mutatóba hazavinni.

Ideadnák az egész könyvtárat. A hazai filológusokra gondolk, és kiválogatok egypár nyelvtant és versfüzetet. Közben nézem a kerek, se nem szőke, se nem barna arcokat; mintha egy sárközi faluban volnék.

A szomszéd szobából behallatszik a citera és énekkar próbája. Mordvin népdalokat énekelnek, s ez ismét fokozza a benyomást, hogy valahol a Dunántúlon képzeljem magam. A friss ütemű házassító dal után most valami siratóba fognak, amely megint olyan ismerős, hogy majdnem együtt énekelem velük. Aztán megint valami talp alá való következik. Nem sokat értek a zenéhez sem, de rögtön kiérzem az ütemet: nem orosz, alapjában más. Frissességében is monoton, egy téma körül forgó, akár a mi népdalaink. Lábammal verem a ritmust, amikor hirtelen a Bugyónnűj-indulóra zendítenek...

Vége a próbának, az énekesek is betódulnak a szobába, élükön a propagandabizottság elnökével; ő tud valamit Magyarországról.

Letelepszünk megint az asztal köré. Most már dúdolv, közösen folyik az ének; egyre jobban összeemelegít bennünket. Otthon érzem magam, s úgy látszik, ők is maguk közé fogadnak, egymás vállára fűzött karral fűjük a dalt a madárseregről, mely az őszi levelekkel leválk a hegyről...

Két dal között még tudakozódom.

- Hogy élnek otthon az öregek?

- Elég jól megvannak. Télen farigcsálnak, nyáron a földet művelik. Az egész mordvin föld kollektivizálva van.

- Milyen lesz az aratás?

- Úgy írják, egy kicsit gyenge. Tavaly majdnem minden kolhozban egy munkanap után tíz kiló rozsot és búzát kapott mindenki. Az idén valamivel kevesebb lesz, talán kilenc kiló.

- És hány munkanapot dolgoznak egy évben?

- Kétszázat, háromszázat.

Újra ének következik. Aztán váratlanul az egyik fiú felém fordul:

- És ti, hogy éltek ott Európában?

Mondjam el, hogy min mentünk keresztül, mióta elszakadtunk tőlük?

- Néha jól, néha rosszul, testvér. Most éppen elég rosszul.

- Lesz még jobban is.

- Reméljük.

És újra ének következik.

(Illyés Gyula: Szíves kalauz. Bp. 1974. 55-65.)

szoszvai vagy kondai vogul - a Szoszva a szibériai Ob, a Konda az Irtis mellékfolyója. A vogulok történetéről, nyelvéről, költészetéről alapvető munka Hunfalvy Pál: *Reguly Antal hagyományai. A vogul föld és nép.* Bp. 1864.

Levédia (Lebédia) - feltehetően a Don és a Dnyeper alsó folyásánál elterülő vidék; a 9. század közepe táján a magyarok szállásterülete.

csiger - silány, ízetlen bor.

Julián (Julianus) barát - domonkos rendi szerzetes. 1235-ben az ázsiai őshazában visszamaradt magyarok megkeresésére indult. A pogány magyarokat valószínűleg a mai Baskíria területén találta meg. A tatárok közeledésének hírére hallva hazasietett, majd 1237-ben újra útnak indult, de út közben megtudta, hogy a tatárok elpusztították a Volgán túli magyarokat. Alakjáról, sorsáról Kodolányi János írt nagyhatású regényt: *Julianus barát.* Bp. é. n. (1938)

Meotisz - az Azovi-tenger ókori neve.

Freisingeni Ottó (kb. 1114-1158) - püspök, a középkor egyik legjelentősebb történetírója. A kereszteshadak kíséretében 1147-ben járt Magyarországon. Két hatalmas történeti munkája magyarul is olvasható. (*Krónika, Frigyes császár tettei - Középkori krónikások.* Szerk. Gombos F. Albin: XII-XIV. és XV.-XVI. kötet. Bp. 1912-1913.) Illyés Gyula a Frigyes császár tettei című műből idéz. (I. könyv. 32. fejezet)

„*vonásai inkább lágyak...*” - nem tudható, vajon Illyés a harmincas évek melyik magyarságkutató tudós művéből idéz némi szarkasztikus éllel.

Szabolcsi Bence (1899-1973) - zenetörténész, zenetudós; sokirányú és nagy jelentőségű munkásságában fontosak és zenei kultúránkat meghatározóak az ősi magyar hangzásvilággal foglalkozó kutatásainak eredményei. *Osztják hősdalok - magyar siratók melódiái* (*Ethnographia*, 1933) című munkája közvetlenül is Illyés Gyula gondolatmenetéhez nyújt tudományos alapozást.

*

Az *Apollo* című folyóiratban (IV. évf., 1-2. szám VIII. kötet) jelent meg Illyés Gyula egy kevésbé ismert, jellemző írása, amelyben a magyarság európai helyét próbálja - a német terjeszkedés szellemével nyíltan szembehelyezkedve - megfogalmazni. A cikk 1938-ban keletkezett, Illyés Gyula a következő megjegyzést fűzte hozzá megjelentekor: „Ez a cikk eredetileg francia olvasók számára íródott. A szerző így nyugodtan elhagyhatta mindazt a nehéz anyagot, melyet állítása igazolására közép-európaiak előtt fel kellene sorakoztatnia.”

SZELLEMI FAJKUTATÁS

Sikert kívánunk a tudományos kísérleteknek, melyek a testalkat, a vérképlet alapján rokonítják a fajtákat és népeket. Bár már túl lennénk rajtuk. A rokonságkeresésnek sokkal titokzatosabb és izgatóbb állomásaihoz érhetnénk el, illetve vissza. Nemcsak oda, hogy két olyan, fajilag testvérnép, mint a német és francia, miért nem bírja egymásnak még a szagát sem, hanem - ami ennél még titokzatosabb mi okozza, hogy más népek viszont, akiknek az égvilágon semmi közük egymáshoz, szinte betegesen sóvárognak egymás után. A svédek és norvégok évszázadokon át hangtalan, de kemény nyakleveseket váltottak a közös tető csendjében, amíg végül sikerült szétosztani a portát is, a biztos tetőt is; ez érthető: fajra, nyelvre, de még sorsra is testvérebb két nép náluk igazán alig képzelhető. De mi magyarázza a dekabristák, Puskin birodalomra menő híveinek elszánt angломániáját? A 19. század elejének orosz bojárai európaiabbak az európaiaknál; egész bizonyos, hogy Dosztojevszkijt - akit legelőször a németek értettek - ők még ma sem értenék. Mi volt az oka a majd négy századig tartó lengyel-magyar barátságnak, amely valóban majdnem olyan meghitt volt, milyennek a politikai dörge-

delmek mondják? Bercsényinek Jászvásárban és Targovistyében is voltak jó komái - miért nézett Krakkó felé akkor is, midőn nem menedékhelyre, de csak vigaszra volt szüksége? A titok tán ott kezdődik, midőn Lehelék a Pireneusokat mászták lóháton, holott, ha igazán csak szerezni akartak, hát a közelibb Kijev táján is akadtak volna egyre-másra.

Vannak nemzetek, melyek földrajzilag oly távol esnek, hogy hírt is alig hallanak egymásról. De amikor elvétele, véletlenül mégis összeakadnak, ámulva tapasztalják, hogy gondolkozásuk, temperamentumuk, ízlésük mennyire azonos, mennyire összeillenek ők ketten. Közös vonásokat mutatnak a lényeges nagy dolgokban, de - ami még csodálatosabb és jellemzőbb - a legapróbbakban is. Például egyformán gondolkoznak a nőkről vagy a szabadságról. Vagy mindketten borivók, noha körülöttük mindenki más sört iszik. A távolság miatt, ismételten, maga a két nemzet alig tud érintkezni, de mikor a két nemzet közül valamelyiknek a fia véletlenül a másik nemzet területére sodródik, ámulva és izgatottan állapítja meg magáról, hogy valami képp otthon érzi magát. Szülőföldjéről több mint ezer kilométert tett meg, útközben három-négy országon is áthaladt, ám mindig csak mint érdeklődő utazó, mint idegen, s itt egyszerre honi lég csapja meg. Nem ismeri a nyelvet, de ismerni véli az embereket. A szokások meglepik, de a lelket, mely a szokásokat szülte, meghittnek érzi. Nyugtalanul, a kedves meglepetés okozta nyugtalansággal tekint körül: honnan ez a titkos rokonság? A táj, a szőlővel teliültetett enyhe lankák és közöttük a széles, termékeny folyóvölgyek a hazai földre emlékeztetik. De egyes-egyedül a földrajzi fekvés kétségtelenül erős népalakító hatásában rejlene a fura rokonság - elfogadhatja ezt a nagyon is racionalista magyarázatot? Kutat tovább. Egymás után fedezi fel a tárgyi különbözőségeket s az ezek mellett konokan, egyre sűrűbben, úton-útfélen felbukkanó belső hasonlatosságot. S minél jobban a nép jelene s múltja felé fordul, a különös lelki vagy temperamentumi közösségnek annál több valóságos tünetével találkozik. A tünetek okai rejtelmesek, ésszel nehezen foghatók fel, de a vizsgálódónak már alig van szüksége rájuk. „Tudnék esztendőig, tán örökké is e nép körében élni” - vallja be magának s ez - mi is bevallhatjuk - minden tudományos oknál döntőbb erősségű. Kövessük hát mi is az elképzelt vizsgálódó utas módszerét, így is megértjük egymást. A franciákról és magyarokról beszélünk.

Elfogultan, nem tagadjuk. E sorokat olyan ember írja, aki látásmódjának, de még talán temperamentumának kialakulását is a magyar szellemiség jellemalakító ereje után a franciáénak köszönheti. Ahogy testi életét az apától és anyától: szellemiségét e két szellem, a francia és magyar párosodásából kapta. Merészség részéről, ha szellemi szüleit is úgy szeretné elképzelni, mint akiket már a sors rendelt egymáshoz, s akik össze is illenek? A tudósok dolga megállapítani, hogy valóban merészség-e. Ő, íróként, egy írói vizsgálódás merészségével felfedezendő lelkiállapotról beszél. Most nem arról, mely első franciaországi tartózkodása alatt (és nem is Párizsban, hanem Bordeaux-ban) urhódott el rajta s mondatta vele, hogy „ittthon érzem magam”, hanem jó pár évi franciaországi tartózkodása után szülőföldjére megtérve mondatott vele olyasmit, hogyha franciának született volna, akkor sem érezné magát idegennek ezen a földön, a magyaron. Rokonságba keveri egy Kaukázus-alatti, átmeneti hazájából alig ezer éve Európába költözött, Európának tehát legkeletibb, legrokontalanabb, még csak nem is árja (hanem urál-altaji) népfaját, a magyart Európa legjellegzetesebb nyugati népével, a franciával, hacsak szellemi vonatkozásban is? Kicsit csodálatosnak tűnhet föl. Épp azért megérdemel némi vizsgálódást.

A Káspi-tó és Fekete-tenger közti szabad síkságról a szlávok és germánok közé beékelődött magyarságot történelmi és geográfiai helyzete arra rendelte volna, hogy - mint a népvándorlás többi, elütő nyelvű és fajú népe - a környező nagy népekhez idomuljon. Szellemi téren elsősorban a germánokhoz, akik a már szervezett európai kultúra képviselői voltak Közép- és Kelet-Európában s hatásukat nemcsak a kis népekre, de sok tekintetben még a náluk számbelileg hatalmasabb szlávokra is kiterjesztették. A magyarságra - ezer esztendő ezer kísérlete során - soha.

Volt idő, évtizedek voltak, amidőn a Habsburgok germanizáló törekvése úgy látszik, hogy célt ér, s a germánság politikailag meg tudja szállni a török-tatár betörések elleni küzdelemben elgyöngült országot; ezek a magyarság történelmének legszomorúbb korszakai. A politikai uralom következményeképp a közigazgatás, az oktatás, sőt az egzakt tudományok is mutatnak némi germán hatást. A *szellem* azonban, a magyarságnak nevezhető lélek mindig konokan ellenáll. Egy jöttányit sem vesz át a germánság sajátos és oly értékes szellemiségéből, vagy ha átmenetileg valamit belőle átvesz is, rövidesen türelmetlenül, meglepően heves ellenhatások közben adja ki azt magából. Ez a furcsa ellenállás már önmagában figyelemre méltó lehet; fokozza az a tény, hogy a magyarság egyáltalában nem merev az idegen hatásokkal szemben. A germánság nyugati határain túl eső területek hatásait készségesen fogadja magába, a történelem régebbi korszakaiban és a közelmúltban is.

Azokat a nyugat-európai áramlatokat, melyek a német szellemiség keretében születtek vagy érlelődtek, a magyarság egykettőre átformálja, jellegzetesen magyarra teszi. Ezek a megmagyarosított új formációk inkább hasonlítanak a nyugaton, Franciaországban kapott képünkhöz, mint akár a német eredetihez. Vannak nyugat-európai áramlatok, melyek német közvetítéssel s rendszerint már jól átgermanizálva érkeznek a magyarsághoz. Ezek a magyarosodás folyamán egykettőre elvesztik a fölvetett német vonásokat és eredeti alakjukhoz hasonulnak vissza.

A reformáció megindulásakor az európai civilizációba már szervesen beletartozó Magyarország bámulatosan rövid idő alatt luterizál. A reformáció nagy hullámai Magyarországon vetődnek legmagasabbra, talán azért is, mert kelet felé csak idáig terjednek, itt ütköznek az ortodox szlávokba, akik egy cseppet sem vesznek át belőle. Az ifjú magyar hitújítók örömmel vándorolnak Heidelbergbe és Wittenbergbe, lelkesen hozzák haza az új igéket, melyekből aztán még csodálatosabban rövid idő alatt egy különös magyar protestantizmus alakul ki, oly nemzeti, hogy „magyar vallásnak” nevezik. Ez a magyar protestantizmus már nem Luther hitelveivel tart rokonságot, hanem annak rajnántúli formációjával, a hugenottizmussal. A „magyar vallás” alapjai egy francia nyelvű teológus elveire helyezkednek, Calvinéira, aki itt annyira otthonossá, magyarra válik, hogy nevét nemcsak a nép, de az írástudók is magyarosan ejtik. A magyar református templomokban ma is Clément Marot Dávid-zsoltárainak fordítását éneklik, akit különben a nép éppoly derék magyarnak érez, mint magát Kálvint.

Így reagál a nemzet legérzékenyebb tudata, a szellem. Folytathatnánk a példákat. Ez a szellem néha elurhódik a politikában is. A történelem folyamán valahányszor a magyarság szabadságáért fegyvert fog, ellenségei németek. Szövetségesei néha franciák. Rákóczi udvarában és seregében a magyar mellett csak francia szó hallik, olyannyira, hogy mikor az egyik alvezér, Károlyi Sándor csapatai elfognak egy német nyelvű levéllel utazó futárt, a levelet a fejedelem hadiszállására küldik, mert a huszonötezer főnyi seregben egyetlen ember sincs, aki el tudná azt olvasni.

Az irodalmi élet kifejlődésével az elzárkózásnak és vonzódásnak ez a különös játéka csak erősödik. Nyugton leírhatjuk a mondatot: a tizenkilencedik században, mikor az ország új berendezése sokszor német mintára történik, a szellem leghívebb kifejezője csöppnyit sem vesz át a német irodalomból, hanem megint csak a Rajnán túl eső vidékek szellemi mozgalmaihoz kapcsolódik. Van egy pillanat, a sok irodalmi iskola között akad egy, a nyelvújító Kazinczyé, amely német példát követ. Népszerűsége soha sem tud szert tenni; mint mondtuk, a nemzet ösztöne ezt az irányzatot egyszerűen képtelen befogadni. A különben tehetséges és nagyérdemű Kazinczy költeményeit az olvasók ma is, igazságtalanul, olvashatatlanak tartják.

Ha átjön is a germán szellemiségből valami hatás, az megismételve azonnal a már a reformációban tapasztalt példát - azon nyomban függetleníti magát, sőt németellenes lesz. A 18. és 19. század európai nagy népies áramlatát a német Herder közvetíti Magyarországra. A magyar

népies iskola legnagyobb költője, Petőfi Sándor játszva alakítja jellegzetesen magyarrá ezt a mozgalmat, ő maga fanatikus germángyűlölő, a franciákért rajong, megindító kamaszos elfogultságban Bérangert messze Goethe fölé helyezi; ő maga azt hiszi, hogy azért, mert az első demokrata volt, az utóbbi pedig egy király miniszter-szolgája; valójában csak azért, mert az első temperamentuma felel meg az övének. (Franciarajongása idézi elő azt a különös helyzetet, hogy akad egy ország, Magyarország, ahol Béranger négy évtizeden át az emberiség egyik legnagyobb költőjének számít, s közepes chansonjainak hatása alatt remekművek születnek.)

A keleti nemzet nyugatra vágynak, és nyugat az ő számára mindig a Rajnán túl kezdődik. Ugyanakkor, midőn Közép-Európa népei, például a csehek, belekapcsolódnak a német eszmekörbe, sőt Bécsen át az állami életbe, a nagy magyar reformkor híres utazói jóformán meg sem állnak a német nyelvű területeken; Angliát és Franciaországot járják, az ottani intézményeket akarják hazájukba átplántálni. A latin gyökérszinten megerősödött irodalom változatlanul a latinosság örököse: a francia irodalom felé fordul.

Ez a magatartás változatlan a huszadik század elején is. E kor legnagyobb költője, Ady csukott szemmel és füllel utazik mindaddig, míg francia területre nem ér; Párizsban lélegzik fel szabadon. A francia költészet hatása alatt bontja ki jellegzetesen magyar képességeit. Francia hatás alatt? Ismét előttünk a különös keveredés: amit némelyek benne, megrovásképp, a legélesebb francia hatásnak mondanak, mások épp ugyanazt tartják leghatározottabban magyarnak. A probléma valóban nem egyszerű: mi magunk sem tudnánk eldönteni, hogy e költő eredendő lelki magatartását, a szimbolizmust Verlaine iskolájában sajátította-e el, vagy pedig a magyar népdaltól tanulta.

Irodalomról beszélünk s hangsúlyozzuk ismét, hogy ezt tartjuk egy nemzet lelkülete leghívebb tükrének. A jelenkori magyar irodalomról is azt mondhatjuk, amit a múltbeliről mondhatunk. A magyar szellemi életet sohasem fenyegette oly közletről a német szellemiség beszűremlése, uralomra jutása, mint ebben a korszakban, a polgárosodásában. A német nyelvű svábság és zsidóság, melyből polgárságunk nagy része rekrutálódott, csak német könyveket olvasott, s mivel ebben az időben könyvet nagyrészt csak a polgárok olvastak, bizony előfordult nem egy faluban, hogy Schiller és Heine művei több példányban voltak meg (a kereskedő zsidó családoknál), mint a magyar klasszikusok. Természetes lett volna, hogy mikor ez a polgárság elmagyarosodik, a saját ízlése és olvasmányai hatása alatt német irányú polgári irodalmat teremtsen. Amit ilyen irányút teremtett, azt alig lehet irodalomnak nevezni. A nyelv állt ellent? Mert másképp alig magyarázhatjuk, hogy a magyar irodalom ebben a korban is, nemhogy nem került a német irodalom hatása alá, de abból, ismételten, szinte mákszemnyit sem vett át. Újból jellegzetesen magyarrá alakult, s ha ebben volt külföldi irodalom segítségére, az megint csak a francia s kisebb mértékben az angol volt. A század elején még fordítanak német könyvet, a németek oldalán vívott háborúban már alig, a háború után még jó, ha minden harmadik francia és angol könyvre esik egy irodalmi műnek tisztelhető német. Magyarországon van jelentékeny német nemzeti kisebbség, van határozott tisztelet a német alaposság és fegyelem iránt, van (főleg újabban) idegenkedés a németiség keleti törekvései ellen: csak német irodalmi hatás nincs. Noha a polgárság zsidó származású rétege éppúgy ragaszkodik a német eszmekörhöz, akár a sváb származású. Az előbbi, jobb híján, rendületlenül issza a Wassermannok, Gläserok, Feuchtwangerek irodalom alatti folyóvizét, az utóbbiak szelleme a közhivatalokban még mindig német szintaxisra fogalmazza mondatait, melyeket az országban első olvasásra csak ő ért meg; de az irodalmat egyik réteg sem érinti. Legifjabb regényírói gárdánk a francia iskolán át emelkedett európai színvonalra. Az az újabb népies irodalmi irányzat, melyet ma legsajátosabban magyarnak tarthatunk, oly szellemi temperamentumot mutat, melyet csak a demokrácia és a világosság népei érthetnek igazán. A legmeglepőbb az, hogy e mozgalom képviselőinek

nagy része sohasem járt Párizsban. Legtöbbjük paraszti származék s indulataikat, szellemük sajátosságát egyenest a népből merítették.

Annyi példa felsorolása után beszélhetünk végre a lelki alkat titkos hasonlóságáról? Magyar ember alig tudja mosoly vagy meglepetés nélkül olvasni a francia szerzőket, ha népük jellemének erősségeiről s fogyatékoságairól írnak... Találékonyság, bátorság, idegenkedés a szervezetség merev formáitól; a függetlenség, az egyéniesség szinte már túlságos szeretete, hevülékenység, mely, sajnos, sokszor csak szalmalángként lobog... A magyar szerzők szó szerint ezeket tartják népük legjellegzetesebb tulajdonságainak; ezekről szólnak, hol dicsérve, hol megrovással a 17. században éppúgy, mint napjainkban.

Seregestől idézhetnénk még a magyarság ismertetőjeleit, melyet a franciák olvashatnának meglepett csodálkozással. Honnan van, hogy a magyar nyelv, a szellem leghívebb megelevenítője legfőbb tulajdonságául, akár a francia, a már szinte kegyetlen világosságra törekvést mutatja, idegenkedést a homálytól, a sejtetéstől? S még mondatszerkesztési módjában is, ahogy ellentétben a német és szláv nyelvekkel, az alárendelt mondatfűzés helyett a mellérendeltet kívánja, legjobban a franciához hasonlít? Mi ennek az oka? Tán sohasem lehet kideríteni, ahogy a felsorolt többi hasonlóság alapját is nehéz volna, vagy talán nem is lehet megtalálni. De célunk nem is az okok keresése volt. A hasonlóságot csak megállapítani akartuk s csupán avégből, hogy még többet teremtsünk.

Illyés Gyula